

Перстень українського письменства

(Жулинський М. Українська література: творці і твори: учням, абітурієнтам, студентам, учителям / Микола Жулинський. – К.: Либідь, 2011. – 1152 с., іл.)

Початкові спроби критичного аналізу літературних творів на теренах Шевченкової Вітчизни з'явилися задовго до того, як вона починає фігурувати під знаним сьогодні іменем Україна, власне, як самостійна політична та соціо-культурна суб'єктна величина. Потреба ж систематизації постає значно пізніше, в процесі інтенсивного розвитку новітнього літературного процесу та нагромадження писемних пам'яток. Згодом укладаються біобібліографічні праці – хрестоматії та антології. Аналогічні видання вимагають чіткості та послідовності хронологічного викладу, точності, об'єктивності в літературознавчих оцінках, аналітичності мислення та титанічних зусиль при зборі й укладанні матеріалу, широкого спектру та детального знання окреслених питань. До найбільш авторитетних студій належать ґрунтовні праці Івана Франка, Михайла Возняка, Олександра Білецького, а також Дмитра Чижевського Леоніда Білецького, Юрія Бойка-Блохина, Григорія Грабовича, Володимира Державина, Юрія Лавріненка, Ігоря Качуровського, Миколи Неврлого, Юрія Шереха. Назвати б ще репрезентативні новинки української літературознавчої науки з-під пера, приміром, Олександра Астаф'єва, Івана Дзуби, Івана Денисюка, Віталія Дончика, Тамари Гундорової, Романа Гром'яка, Ярослава Голобородька, Анатолія Гуляка, Миколи Ільницького, Василя Марка, Марії Моклиці, Олександра Кеби, Григорія Клочека, Дмитра Наливайка, Анатолія Нямцу, Соломії Павличко, Ярослава Поліщука, Ростислава Радишевського, Петра Рихла, Любомира Сеника, Миколи Сулими, Оксани Сліпушко, Людмили Гарнашинської, а також праці антологічного характеру, у т.ч. «Історія української літератури» Дмитра Чижевського (1956), «Історія української літератури» (у восьми томах; 1967 – 1971), «Хрестоматія давньої української літератури: (До кінця XVIII ст.)» (1967), «Історія української літератури» (в шести томах, дев'яти книгах, 1993) Михайла Грушевського, «Антологія української поезії» (в шести томах, 1985), «Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст.» (у трьох книгах; 1994), «Історія української літератури XX століття» (т.1 – 2, 1998), «Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики XX століття» (2001), «Українське письменство XIX ст. Від Куліша до Винниченка» (2007) Миколи Зерова, «Історія української літератури» (у 12 чотрьох т., 1 – 4, 2014), «Історія української літератури» (у десяти томах, т. 1 – 2, 2013; т.3, 2014) Юрія Коваліва, «Українська література XX століття» (2014) Миколи Ткачука та інших.

Нову сторінку стосовно неперервного процесу вивчення вітчизняної духовно-культурної спадщини відкриває фундаментальний однотомник Миколи Жулинського «Українська література: творці і твори», що охоплює літературний процес XIX – XX століть. Це – об'ємна за листажем (понад 1000 сторінок) та фактологічним наповненням літературознавча праця, адресована учням, абітурієнтам, студентам та учителям. Тут доцільно згадати його ж змістовні збірки статей «Заявити про себе культурою» (К.: Генеза, 2001. – 680 с), «Нація. Культура. Література. Національно-культурні міфи та ідейно-естетичні пошуки української літератури» (К., 2010, 560 с.). У цьому контексті примітною постає містка хрестоматія «Українська література XIX століття», яку упорядкувала Надія Гаєвська (К.: Либідь, 2006. – 1328 с.).

Що поєднує названі видання? Власне, відповідь однозначна: це – перетин хронологічних рамок, що ж відрізняє – це формат викладу. Хрестоматія Надії Гаєвської, як і годиться виданням такого типу, попри уривки художніх творів, наповнена передусім біографічними фактами. Вона чітко дотримується усталеної форми підручника; натомість праця Миколи Жулинського – це радше збірник есеїв-нарисів, суб'єктивованих та емоційно насичених, доповнених художнім ілюстративним матеріалом. Так, названа книжка не має конкретної структурованості, традиційного розподілу на віхи чи епохи. Перелік персоналій, запропонованих на розгляд читача, об'ємність викладу матеріалу та його розмаїтість не дають можливості назвати цей – без перебільшення капітальний труд – тільки поняттям хрестоматії.

Адже йдеться про комплексне дослідження, яке побудоване навколо розлогих критично-біографічних нарисів та містить уривки з творів численних авторів. Літературознавець аргументовано осмислює й аналізує проблематику, сюжетні перипетії, систему образів авторських творів, мотиви вчинків героїв. Що важливо? Нарис про кожного з літературних митців, творчість яких розглядається в книжці, доповнений упізнаваним для широкого загалу портретом та ілюстраціями. Вчений охопив своїми роздумами широкий відтинок літературного процесу в Україні, починаючи з персоналії Григорія Сковороди. Левова частка присвячена класикам ХІХ століття (Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Іван Франко, Леся Українка), а також літераторам ХХ-го ст. (Олександр Олесь, Володимир Винниченко, Михайло Драй-Хмара, Зінаїда Тулуб, Павло Тичина, Микола Хвильовий, Євген Плужник, Улас Самчук, Олена Теліга, Олег Ольжич, Василь Барка, Олесь Гончар, Дмитро Павличко, Ліна Костенко, Іван Дзюба, Іван Драч).

Книжка «Українська література: творці і твори» виходить і за усталені канони звичної антології, оскільки зосереджується не на фактологізмі викладу, а на рефлексіях і роздумах. Останні дають змогу пізнати глибини творчості того чи іншого творця. Біографічні нариси засновані нестандартно – тут немає звичного хронологічного представлення подій, радше упорядник робить акцент на особистісно-філософських засадах світовідчуття та історично обумовлених домінантах літературної діяльності персоналій. Микола Жулинський не намагається подати сухі факти з життєпису, натомість він сам все більше заглиблюється у саморозмірковування та медитацію, виокремлюючи основні принципи творчого осмислення дійсності авторами різних епох та літературних напрямів. Для нього – «це символічне уособлення джерела вічного пізнання істини, духовного очищення та морального вдосконалення». Це – той катартичний медіум, який з'єднує свідомість автора та читача у єдине ціле і співвідносить з екзистенціалами твору. Саме ж рефлексування ґрунтується на міцній базі – упорядник книги утримується від необґрунтованих, непідтверджених фактами власних суб'єктивних умовиводів, натомість поповнює їх численними цитатами, дотичними історичними фактами, посиланнями на праці інших дослідників. Все це свідчить про вагомість проведеного дослідження, великий обсяг проаналізованого та опрацьованого матеріалу, що під силу винятково досвідченим та майстерним у цьому ремеслі літературознавцям. Микола Жулинський доповнює свої рефлексії різними цікавинками, несподіваними спостереженнями, цікавими фактами. Зазвичай, саме вони на підсвідомому рівні закладаються в уяві читача і створюють у ній яскравий образ неповторної особистості митця. Подібний формат книжки закладає добру основу для стимулювання читача в його прагненні дізнатися більше про ту чи іншу персоналію, творчо осмислити внутрішній порив автора, розширити світогляд, літературні обрії, прилучитися до масиву дослідження.

Що примітно? В основі рецензованої праці лежить не тільки літературознавчий принцип. Вона комплексно охоплює суміжні до літератури суспільні практики, що визначали процес літературного розвитку в Україні в діахронному зрізі, окреслювали місце українського письменства в контексті світової мистецької спадщини. У плані рецепції такий спосіб презентації культурного та духовного надбання вимагає неабияких фонових знань, готовності до потреби розуміння причинно-наслідкових зв'язків та світовідчувальних практик. Звідси – аналізована книга є чудовим матеріалом для багатостороннього самовдосконалення та саморозвитку читача. Таке синтезування цілком зрозуміле – негласно поєднані історичні та літературознавчі начала в «Історії української літератури» Михайла Грушевського. Чимало з українських письменників в добу після Шевченка поєднували історіознавчу та літературну діяльність, у першу чергу, як дві сторони функціонування в культурному часопросторі. Неможливо творити в літературному процесі, не беручи до уваги історичних витоків та реалій, бо, як слушно зазначає Микола Жулинський у вступі до читача, «у світлі слова зримо постають драматичні та героїчні сторінки національної історії, особливо ті її періоди, коли народ мобілізувався на культурно-національне піднесення, на вивільнення себе з-під чужого владарювання і диктату в царині мови, культури, релігії, способу життя і господарювання». Зрозуміло, що історія також охоплює і літературний пласт, служить виразником певної епохи

або тенденції. Щонайбільше проявляється взаємодія обох у краєзнавчих, етнографічних зацікавленнях.

Паралельно автор порушує вагомі філософські екзистенціальні питання, закроєні невід'ємно на національному ґрунті. Йдеться про буття української мови, її нарративний дискурс, спосіб ідентифікації, самоствердження та виживання української нації. Дослідник переконливо розмірковує над історично-соціальними умовами, в яких доводилося жевріти українській державності, розкриває сутність конкретного явища у сполучі з досліджуваним майстром слова, в його рідній стихії. Крізь бурхливу історію поневірянь несла українська літературна еліта духовні запити українського народу; вона «змогла, не маючи жодних легальних можливостей для свого розвитку у сфері освіти, науки, публіцистики, вижити і поступово сформуватися в систему української літературної мови».

Микола Жулинський розглядає літературний процес та його нарративну практику як нерозривну ланку і спадкоємність попередніх надбань духовної культури, розмірковує над особливостями, мотивами, стимулами, формами творчого процесу, його ідеалами. При розкритті характеру особистості незмінно оперує біблійними образами, розкриваючи авторський світогляд в символічній і символній тріаді – Бог – народ – митець. У взаємопов'язаності з концептами Бога та нації висвітлюється, зокрема, феноменальна значимість унікального спадку Тараса Шевченка. Тому й закономірні спроби Миколи Жулинського реабілітувати образ такого Кобзаря, якого в умовах тоталітарної радянської пропаганди намагалися спалювати і обезцінити клеймом атеїста, богоненависника, стверджуючи: «Шевченко свідомо прирік себе на служіння волі Господній, бо його віра – це переживання Божественного та усвідомлення особистої залежності від Божественного». Дослідник уміло зіставляє символізм біблійних та Шевченкових «Давидових псалмів», розмірковує над принципом підбору поетом псалмів для переспіву, подає їх в контексті історичної доби і доходить справедливого висновку: Шевченкові псалми увиразнюють національно-патріотичні прагнення та визвольні змагання українського народу. Образ Тараса Шевченка розглядається Миколою Жулинським у хрестоматійних іпостасях – Шевченко-пророк, Шевченко-націєтворець, Шевченко-міфотворець. Проте хід роздумів ученого насичує кожну з них новими рисами, відкриває нові площини, спонукає подивитися на особистість Шевченка (як, зрештою, й інших письменників), начебто вже цілком досліджену, по-новому.

Спектр аналізованих питань виходить далеко за перелік персоналій, позначених у змісті. Що ж, і в сучасних умовах, коли зусібч триває наступ на українське слово, є відрадним те, що має місце поява таких актуальних праць. Вони – достоту монументальні, об'ємні, багатовекторні, такі, які бережуть для нащадків цінну спадщину українського народу, історію його поневірянь та звершень, закроєну в літературному доробку багатьох поколінь.

...Ім'я Миколи Жулинського, звісно, жодних рекомендацій не потребує. Воно давно добре знане й зримо промовляє до сучасників. Та це й не дивно, бо йдеться про потужну особистість у різних іпостасях: визначний український словесник-літературознавець, політичний і культурно-освітній діяч, академік НАН України, багатолітній директор Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України, лауреат Державної премії України імені Т.Г. Шевченка (за промовисту книжку «Із забуття – в безсмертя» (1992). А ще він – автор близько 1300 праць, зафіксованих в ошатному біобібліографічному покажчику, виданому до 70-річчя вченого («Микола Григорович Жулинський».– К.: Стилос, 2010, 176 с.). Відтоді вказане число побільшилося на кілька десятків нових публікацій, що свідчить про криничне джерело його енергії. Де її витокі? У невеличкому селі Новосілки, що на Рівненщині, де 25 серпня 1940 року побачив світ у хліборобській родині.

Невдовзі Микола Жулинський зустріне свою сімдесят п'яту серпневу пору. Так, вона неодмінно буде примітна новими врожайними покосами! У цьому переконані автори цих рядків, яким випали щасливі миттєвості спілкування з творцем книжки «Вірю в силу духа» (Луцьк, 1999).